

MANUSCRISE ROMÂNEȘTI ÎN BIBLIOTECA NAȚIONALĂ «CHIRIL ȘI METODIE» DIN SOFIA

MARIA RĂDULESCU

Printre manuscrisele necatalogate încă ale colecției de texte vechi din posesia Bibliotecii Naționale «Chiril și Metodie» din Sofia, se află și câteva texte românești. Până în anul 1960 ele erau în număr de *cinci*, reprezentând un Pateric, un sbornic mic, un hrisov, un cronograf și un catehism.

După identificare am notat aceste manuscrise cu sigla *Ms. rom.*, însoțită de o cifră (în ordinea cronologică a textelor, de la 1 la 5).

Întrucât considerăm că aceste texte prezintă interes pentru cercetătorii noștri, dăm mai jos descrierea lor.

Ms. rom. 1

Pateric, scris la 1686, de Nicolae Grămătic, așa cum arată însemnarea de la p. 164^v. Este un volum de dimensiunile 14,5 × 18,5 cm, legat în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele. Actuala legătură, așa cum arată însemnarea de sub textul paginilor 23–29, a fost făcută a doua oară, la 1822. A aparținut schitului Găvanele¹.

Are 247 de foi, plus trei foi albe la început și două la sfârșit, adăugate, probabil, când a fost legat a doua oară. Nu are început și nici sfârșit; prima foaie păstrată are cifra 23. Foile, grupate în coli de câte șase, au numerotare chirilică.

Hirtia este subțire, de culoare gălbuie.

Pe pagină sînt cite 19 rînduri, scrise îngrijit, cu litere mici chirilice, semi-cursive, frumos executate, în cerneală rădăcinie. Titlurile, inițialele și unele majuscule în text sînt în cerneală roșie. Scrierea este semi-uncială.

Manuscrisul prezintă numeroase glose și însemnări. Dintre acestea, menționăm câteva, care oglindesc momente legate de soarta manuscrisului:

Pe verso celei de la treia foi de la început se află o însemnare intitulată *Băgare de seamă*: «Găsit-am în această carte scris că s-au legat o dată la schitul Găvanilor, dar la ce leat nu să știi. Și am mai găsit la un loc chearu de mîna scriitorului scris cu vorbire sârbească, zicînd: scris-am eu Neculai Grămăticu la leatul 1686, martie 4». Semnează Arca monah, la 1862, septembrie 8.

Monahul Arca mai semnează și la p. 164^v, la sfîrșitul unei povestiri. La aceeași pagină se află însemnarea copistului manuscrisului, Nicolae Grămăticul, sub care, aceeași mină care a scris *băgarea de seamă* și a semnat și la p. 164^v notează: «Rumânești va să zică: am scris eu Neculai dascălul, martie 4, leat 1686 de la Hs.».

Pe prima din cele două foi albe de la sfîrșit se află o însemnare din care reiese că ierodiaconul Calinic a citit această carte la 1830.

Pe marginea de jos a foilor 32–38 inclusiv a fost făcută o însemnare, acum în parte nelizibilă din cauză că cerneala s-a șters, în parte tăiată cu prilejul legării volumului. Pe foile 37 și 38 se mai poate citi: «...zilele domnului Io Constandin Cantacozunu...»

¹ «Acest pateric ă se să cheamă // și oțeneacă este al sfîntului // schitului Găvanele și acum s-au legat // a do-oră de părintele Sofronie // v leat 1822, fevruare 25».

Din loc în loc, foile manuscrisului au pecetea: *Ieroskim Ștefan*.

Pe verso primei foi albe de la sfârșit e scrisă rugăciunea *Împărate ceresc*, iar pe cel al foii a doua, în grecește, sînt scrise versuri din diverse rugăciuni.

Manuscrisul cuprinde 50 de povestiri și anume:

- p. 23 Sfîrșitul textului anterior.
 p. 23^v/4 Părintele Daniil.
 p. 27^v/6 Pentru războiul cel trupescă asupra cui se scoală. Cum trebuiește a-l birui.
 p. 28^v/8 Povestia părintelui Pinufia.
 p. 30^v/19 Și altă poveste în chipul aceștia.
 p. 32/4 Seamnele cealia ce sântu de părintele Iōan Kōlōva.
 p. 33 Părintele Daniil.
 p. 34^v/9 Poveaste pentru o sfântă fată și înțeliaptă.
 p. 36/3 Poveaste iară aceluiași părinte Daniil.
 p. 36^v/9 De părintele Theofil marele episcōp.
 p. 37/2 De părintele Theodor.
 p. 37/13 De părintele Iōan Kōlōva.
 p. 38^v/6 Pentru niște călugări robiți în Frikiia.
 p. 42^v/17 Pentru cei ce se ispovedescă cătră chipul domnului nostru Isus Hristos.
 p. 45^v/15 Pentru un om ce și-au pricit cu dracii trei časuri mai înainte de moartea lui.
 p. 48^v/16 Pentru o muiere ce au mersu de și-au ispovedit.
 p. 51/18 Poveaste de un tâlhariu.
 p. 53^v/1 Poveaste de părintele Gheorghe.
 p. 54^v/1 Și altă poveaste iară de acel părinte Gheorghe.
 p. 58/18 Poveaste iar a acestui și marelui Kiriiaç.
 p. 66^v/2 Poveaste pentru o muiere ce o au găsit cu un fecior al ei întru un ōstrov.
 p. 70/7 Și altă poveaste în chipul aceștia.
 p. 72^v/17 Șpusu-ni-au noaō ucenicii părintelui Evloghie.
 p. 81/18 Poveaste cu părintele Dula.
 p. 89^v/4 De un popă ce au botezat pre un cocon mort.
 p. 94/17 Pentru un ōm care nevăzut s-au dezlegat de legăturile de hiară.
 p. 94^v Viața și nevoințele prea cuvioasei mumei noastre Evpraxiei cum și-au nevoit.
 p. 124 Cartea lui Iov carele să chiea mai înainte Iov al bătailor.
 p. 142^v/1 În luna lui aprilie ziōa dentăiu. Viața și jitiia prea cuvioasei Mariei Eghipteaninei carea să ceteaște mai vārtōs la bdenie, la canonul lui Andrei Kriteanul.
 p. 164^v/13 Poveastea Pelaghiei curvei.
 p. 172^v/1 Poveastea părintelui Daniil de alt scopit ce au fostū în schituri.
 p. 183/13 Pentru un frate ce cădea în curvie.
 p. 190^v/13 Cuvānt cu capete a celui ce iaste svinți părintelui nostru Athanasie marele patriarhū al Alexandriei, către învățaturile lui dumnezeu și tuturor celor ce să vor lepăda de lume și celor ce vor vrea să se spāsească.
 p. 206^v/7 Întrebăciune pentru cei ce se îngroapă în bisearecă.
 p. 207 Pentru o călugăriță ce i-au arsū trupul în bisearecă.
 p. 207^v/3 Pentru îngroparea lui Valerian Patrichie.
 p. 208 Pentru îngroparea lui Validin.
 p. 212/9 Poveste den viața lui sti Grigorie dvoeslov.
 p. 213 Iară a celui părinte a lui Grigorie dvoeslov.
 p. 215^v/16 Poveastea de stii Macarie Rimleanul.
 p. 220/11 Poveaste pentru 3 muieri ce li-au găsit într-o propastie.
 p. 223^v/10 Poveaste pentru doi frați ce ș-au pismuit unul altuia.
 p. 228/15 Poveastea părintelui Pinufie.
 p. 236 Pentru oarecine ce ș-au ispovedit păcatele lui către un svāntu bătrān.
 p. 239^v/7 Cuvānt de marele Pafnutie călugārul.
 p. 243^v/10 Pentru oarecine ce se-au postit de vrāsta copilăriei și pentru truflia l-au lepădat Dumnezeu.
 p. 246^v/2 Poveastea părintelui Daniil Evloghie Tāietoriul de piatră.
 p. 255/18 Pentru un popă lepădat den popie de episcopul lui.
 p. 256^v/7 Pentru un popă iară lepădat, iară în chipul aceluia.
 p. 257^v/6 Pentru un sāracc den biseareca svintei nāscātoarei lui dumnezeu prea cinstit, în Halcopratii.
 p. 270/13 Pentru ruga cum se cade a te ruga.

Textul povestirilor conține citate în limba slavonă, însoțite de traducerea lor în limba română, anunțată de cuvântul *rumânește* scris cu cerneală roșie. De la pagina 229 pînă la sfîrșit, citatele slavonești sînt șterse cu cerneală neagră, rămînînd numai traducerea lor românească.

Majoritatea povestirilor cuprinse în acest manuscris își găsesc corespondent în Patericul din ms. 1429, Biblioteca Academiei, scris la 1676 de Radul Logofătul și considerat ca *cel mai vechi Pateric în limba română aflat pînă azi*¹. Ca vechime, manuscrisul de la Sofia ar veni al doilea. E posibil ca acest tip să fi fost cel mai vechi. Este interesant de menționat că și *Patericul* din 1676 are numeroase glose.

Cîteva din povestirile (8) *Patericului* cuprins în *Ms. rom. 1* de la Sofia își au corespondent într-un *Pateric* de redacție sîrbă din secolul al XV-lea menționat de B. Ţonev, în *Onuc na rьkopisite u staropечатnitate knigi na Narodnata Biblioteka v Sofija*, vol. I, Sofia, 1910, p. 239—241.

Ms. rom. 2

Sbornic mic (1732/1733), în românește, cu litere chirilice.

Este un manuscris de format mic, cu dimensiunile 15 × 10. Păstrează sforile unei legături azi inexistente. Hîrtia groasă.

Are 177 foi paginate ulterior, cu cifre arabe. Lipsesc începutul și sfîrșitul. Pe pagină sînt 15—16 rînduri scrise cu cerneală neagră de o mînă nu prea formată; titlurile, cu cerneală roșie. Textul este încadrat într-un dreptunghi de 13 × 7, tras cu cerneală verde și bronz. N-are ornamente.

Scrierea este cursivă, cu elemente de scriere semicontinuuă.

A fost copiat probabil în 1732 sau la începutul anului 1733, ținînd seamă că primul an menționat la *Pascalie* este 1733.

Cuprinde rugăciuni (pentru toate zilele săptămîinii) și pasaje din *Gromovnic* (p. 10—30) și *Trepetic* (p. 30—35).

- p. 1 Rugăciune.
 p. 3/7 Rugăciune de sfînta luni.
 p. 3^v/7 Rugăciune de sfînta marți.
 p. 10 Gromovnicu a lui Eraclie împăratu carele au fostu numeritoriu de stele. Are aceste semnu și așa se începia toate zodiile din luna lui martu.
 p. 27/10 Tvorenie Ōdria proroc orfodestvu Hristovu.
 p. 30/4 Trepeticu de semne ōmenești.
 p. 35/7 Rugăciune de sfînta miercuri.
 p. 37^v/9 Rugăciune de sfînta joi.
 p. 39^v/9 Rugăciune de sfînta vineri.
 p. 43^v/15 Rugăciune de sfînta sîmbătă.
 p. 47 Rugăciune den toate zilele cātră nāscātoarea de dumnezeu.
 p. 48^v/8 Rugăciune mai nainte de ispovedanie.
 p. 50^v/9 Sfîrșitu și lui dumnezeu laudă.
 p. 51/13 Ačasta este o molitvā care se aflā mai marea decātū toate molitvele și iaste în scurtū.
 p. 51^v/8 Ačasta iaste viața și nevointa a sfāntului Macarie (paginile 80^v și 81 sînt nescrise).
 p. 87^v/4 (Canonul ōngerilor) (la sfîrșitul acestei rugăciuni — p. 88^v e scris Sfārșitul cānului alū ōngerului).
 p. 89 O rugăciune al cārei început lipsește.
 p. 90/8 Rugăciune în zāōa duminicii.
 p. 91 Pashaliia.
 Cu ajutorul lui dumnezeu care cuprinde ōntru sine dni 22, 1733, 7241, indict 11, crugul soarelui 17, crug. lunii 2, temelia lunii 25.
 (Ultimul an pentru care sînt scrise sārbatōrile mari este anul 1754, 7262, indict 2, crugul soarelui 10, crugul lunii 4, temelia 17).
 p. 104 Rugăciunile a s(fin)t(ei) și dumnezeestū liturghii².

Ms. rom. 3

Hrisov dat de Scarlat Ghica la 1765.

Este scris în limba română, cu litere chirilice de «popa Florea, dascălul slovenescu, de la școala domniei mele cea slovenească ōt stūi Gheorghie cel Vechi», pe un pergament de 48 × 62,5 cm. Serisul cu tuș negru, cu inițiale în verde și roșu, este foarte frumos.

¹ Cel mai vechi *Pateric* cunoscut de M. Gaster (*Crestomație română*, Leipzig-București, 1891, vol. I, p. LII) este din 1692.

² În cerneală roșie e menționat momentul cînd se rostește fiecare rugăciune.

Pergamentul este de asemenea frumos ornat, constituind o realizare artistică deosebită. Pe laturile din dreapta și din stînga, sus, are cite un chenar în cerneală rădăcinie. În mijloc, este stema țării (în verde, bronz, rădăcinii și negru), în jurul căreia sînt inițialele domnitorului.

În partea stîngă, în dreptul primului rînd de text se vede o foarte frumoasă miniatură care reprezintă pe Sf. Nicolae. În dreapta, exact opus miniaturii, este un ornament floral (4 × 10).

În partea de jos a pergamentului, în dreapta și stînga, sînt două chenare în negru și rădăcinii. În spațiul dintre ele apare un oval din frunze (în verde, chinovar, rădăcinii și negru).

Scrierea este semi-cursivă.

Hrisovul reprezintă un act prin care domnitorul Scarlat Ghica acordă ca slobozie mănăstirii Lipnicul de peste Dunăre moșia Băneasa (« Sfinței și dumnezeiești mănăstirii Lipniculu de peste Dunăre, unde iaste hramul sfințului marelui arhieru și de minuni făcătoriu Nicolae de la Myeralichia și < spațiu gol > și tuturor părinților călugări căți vor fi locuitori la acestu sfințu lăcașu. Ca să fie sfinței mănăstiri slobozie ce să chiamă Băneasa ôț sud Vlașca. Ca să strângă oameni streini, sârbi, arbănași, moldoveani, ungureani, fără de bir și fără de gâlăvă și să-i așaze pre această moșie a sfinței mănăstiri ce scrie mai sus, iar de cătră domnia mea acești oameni să fie în pace cu casele lor de birul ruptorilor ce să pune pre toată țara etc... »).

Pe spatele hrisovului sînt copiate două « pisanii »: *Pisania caselor domnești ot Tărgoviște și Pisania din bisearica Doamnei*.

Hrisovul a fost menționat pentru prima dată de B. Ţonev, în *Книжовни старини от Елена*¹, în «Годишник на Софийския университет», Ист. фил. фак., кн. XIX., Sofia, 1923, p. 4—6.

Ms. rom. 4

Cronograf, 1782. Scris în limba română cu litere chirilice.

Este un volum mare, cu 497 de foi, în folio (30,5 × 20 cm). Foile sînt grupate în coli de cite 6 foi, fără signatură. Lipsesc începutul și sfîrșitul. Paginile nu au fost numerotate; acum au o numerotare făcută de noi, cu creionul. La tabla de materii, apare o numerotare a foilor, cu litere chirilice (copiată, probabil, întocmai din originalul folosit).

Este legat în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele. Actuala legătură a fost făcută probabil mai tîrziu. Cu acest prilej, paginile au fost inversate: după patru pagini de text vine tabla de materii, incompletă (începe cu cap. 38) și inversată (ultima foaie a ei apare ca prima).

Are 25—32 rînduri de pagină, scrise cu cerneală rădăcinie, pe hîrtie nu prea groasă. Ținînd seama de particularitățile grafice, la copierea manuscrisului au colaborat cel puțin cinci persoane. Scrierea este cursivă.

Manuscrisul nu are ornamente.

În schimb, are numeroase însemnări. Din diverse note, însemnări, semnături, reiese că a aparținut familiei Andone Petre (Petrahe). Pe o bucată de hîrtie aflată în manuscris e scris în limba bulgară: «Намерена в къщата на Петре Андоне во Кюстенджа и донесена от господин Стеф. Чанков. ул. Черковна, 68. Дар. 9 VII. 1921» (Găsită în casa lui Petre Andone, în Constanța, și adusă de domnul Ștef. Ceankov, str. Cerkovna, 68. Dar. 9.VII.1921).

Manuscrisul a fost scris — sau cel puțin s-a început scrierea lui — în 1782, așa cum arată o însemnare de la p. 28^v.

Cuprinde un cronograf de la facerea lumii pînă la împărăția sultanului Murad, feciorul sultanului Ahmed. Urmează apoi o altă unitate constituită din capitolele referitoare la diverse probleme teologice (p. 430^v/14—476/5). Unitatea următoare se referă în din nou la probleme de istorie: începe cu războiul Troiei și continuă cu istoria lucrurilor din Italia, trecerea făcînd-o un capitol referitor la Eneas (p. 476/6—481/19). Ultima unitate cuprinde capitole care tratează diverse probleme de natură teologică sau apocrifă și citeva « învățături ».

Acest tip de cronograf este cunoscut în literatura noastră sub numele de cronograf de tip Danovici (vezi I. Ștefănescu, *Cronografele românești: tipul Danovici*, partea I, în *Opere istorice*, București, 1942, p. 113—187).

Exemplarul de la Sofia, pe baza comparațiilor titlurilor², poate fi considerat un cronograf tip Danovici, familia D sau E. Familia D este reprezentată prin ms. 86 de la Biblioteca Academiei R.S.R., copie fidelă a prototipului — ms. 3517 —, iar familia E, prin ms. 4793, o ultimă copie a arhetipului, făcută printr-un intermediar rău scris³.

¹ Oraș în Bulgaria, în regiunea Timovo, unde au fost găsite mai multe texte vechi, printre care și hrisovul acesta.

² Din motive obiective, pînă acum, altă comparație nu am putut face.

³ I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 155—169.

Ms. rom. 5

Catehism — 1797. Scris în limba română, cu litere chirilice, de Neofit monahul, rabin creștinat, al cărui nume apare în acrostih la p. 20.

Este un manuscris foarte bine păstrat, de dimensiunile 23,5 × 17, legat în piele. Are 138 de pagini, numerotate cu cifre arabe. Pe pagină sînt 31—56 de rînduri, scrise cu litere cursive foarte mici. Nu are ornamente.

Manuscrisul cuprinde:

- p. 1 Prefața în care autorul arată cum la vîrsta de 40 de ani s-a creștinat, fiind botezat de arhimandritul kir Gheorghe și starețul mănăstirii Cernica, și cum la îndemnul mitropolitului Dositei a scris acest Catehism¹.
- p. 4 *Cuvânt înainte*
- p. 20 Versuri în acrostih și data cînd a fost scris.
- p. 21 *Cuvântul întii — Mărturiile din prooroci pentru patimile lui Hristos, pentru ce a trebuit să se întrupeze și pentru ce a rădat moartea pe cruce.*
- p. 78 *Cuvântul al doilea (Despre credința creștinească pravoslavnică singura cea adevărată).*
- p. 106 *Cuvântul al treilea — Pentru ce au rămas jidovii așa întunecați de nu vin către Hristos și din care neam au fost acela care au primit sfîntul botez de la apostolii Petru și Pavel și din care neam au fost vînzătorul Iuda.*
- p. 127 *Cuvântul al patrulea — Despre vremea cînd va fi o turmă și un păstor.*

¹ Pentru principala lucrare a lui Neofit, tipărită la Iași, în 1803, cu o largă circulație (ediția a II-a apare în același an, a III-a în 1839, tradusă și în grecește (1818), vezi I. Bîanu—N. Hodoș, *Bibliografia românească veche* vol. II, p. 446—447 și D. Simonescu BRV, IV, p. 304—305. Din grecește, cartea e tradusă în bulgărește, tipărindu-se la Salonic în 1839. Traducerea bulgară are o introducere, apoi Predoslovie, al cărui început e la fel cu *Cuvîntul înainte* din Ms. rom. 5. O deosebire apare în privința vîrstei autorului. În manuscris, Neofit are 40 de ani, iar în carte 38, deși data acesteia e ulterioară celei din manuscris. Versiunea bulgărească nu are versurile în acrostih, care apar atît în manuscris, cit și în edițiile în limba română. Deși atît manuscrisul cit și lucrările tipărite sînt constituite din patru capitole — dintre care numai ultimul are același titlu în toate — tratarea în manuscris diferă de cea din edițiile tipărite.